

STREGER I ET FORVIRRET BILLEDE

Strejflys over udvalgte sider af tegningekrisen i 2005-06

D E N   N Y   V E R D E N

TIDSSKRIFT FOR INTERNATIONALE STUDIER

DIIS • København • 2007

Muhammed-tegningerne: debatter om liberale værdier i europæiske lande

Ytringsfriheden bør udøves i en ånd af respekt for religiøse og andre anskuelser og overbevisninger. Gensidig tolerance og respekt er universelle værdier, som vi alle bør værne om

(Det europæiske råd 2006)

Just som alle troede, at Muhammed-tegningerne ikke længere gav genlyd i Europa og den arabiske verden, anlagde nogle franske og arabiske muslimske organisationer retssag i februar 2007 mod det franske satiriske ugemagasin *Charlie Hebdo*, som i februar 2006 havde publiceret de danske karikaturer.

Denne artikels formål er at belyse forholdet mellem denne retssag og de europæiske liberale værdier. Desuden vil den redegøre for hvorfor Spanien, Tyskland, Storbritannien og Frankrig reagerede forskelligt på krisen. Endelig diskuteres det i artiklen, hvorvidt religion – i dette tilfælde islam – er blevet gjort til et sikkerhedsproblem.

Retssagen mod ugemagasinet *Charlie Hebdo*

Publiceringen af Muhammed-tegningerne i *Jyllands-Posten* resulterede i voldelige handlinger i Beirut, Damaskus, Islamabad og Teheran. I de europæiske lande forårsagede tegningerne diskussioner om, hvordan forholdet mellem ytringsfrihed og tolerance/respekt samt mellem lighed og frihed skulle fortolkes. Disse begreber er kernebegreber i de liberale værdier, som både de enkelte europæiske nationalstater og EU hylder. Det betød imidlertid ikke en fælles europæisk holdning til krisen. EU's politiske støtte til Danmark var således ikke ublandet (se Nikolaj Petersens artikel i dette nummer af *Den Ny Verden*).

Det er klart, at de europæiske regeringer bakkede op om retten til ytringsfrihed. Men de var ikke enige om, hvor langt tolerancen skulle strække sig over for muslimske aktørers krav om respekt for deres religion. Debatterne om forholdet mellem ytringsfrihed og tolerance

viste, at det ikke er muligt at definere sig ud af denne problematik. Det skyldes, at principielt er demokratiets ulidelige lethed defineret ved, at alle har ret til at ytre sig. Retten til at sige hvad som helst om andre er dog begrænset i de fleste europæiske lande af racisme- injurie- og blasfemilovgivning.

Den indbyggede spænding mellem ytringsfrihed og lovgivning mod blasfemi og racisme manifesterede sig i en retssag, som den franske muslimske organisation UOIF, *Union des Organisations Islamiques de France* og Dalil Boubakeur, leder af den store moske i Paris, samt Den islamiske verdensliga anlagde i februar 2007 mod det franske satiriske ugemagasin *Charlie Hebdo*.

UOIF er den største islamiske organisation i Frankrig. Den er medlem af CFCM, *le Conseil Francais du Culte Musulman*. Rådet blev oprettet i 2003 af indenrigsminister Nicolas Sarkozy, fordi staten ville have en samlet forhandlingspartner, med hvilken den kunne diskutere de sager, der vedrører den praktiske udøvelse af islam. Dette indebærer, at rådet skal finde løsninger på 'halal-business', bygning af moskeer, oprettelse af gravpladser på kirkegårdene, udnævnelse af muslimske rådgivere i fængslerne og uddannelse af imamer. Rådet fungerer dog ikke specielt godt, fordi de muslimske organisationer konkurrerer om indflydelse i de forskellige muslimske etniske miljøer. De muslimske organisationer er heller ikke enige om religionens plads i det franske samfund. Endelig er der mange penge knyttet til 'halal-business', hvad der forårsager diskussion om, hvem der økonomisk skal styre halalslagtningen.

Fire store muslimske organisationer er med i CFCM; men det var kun UOIF og Dalil Boubakeur, der anlagde sag. Der har været megen undren over, hvorfor Boubakeur tilsluttede sig UOIFs sagsanlæg. Han er kendt som fortaler for en privatiseret udgave af islam, hvor UOIF er karakteriseret ved sin yderst konservative fortolkning af muslimsk adfærd i det offentlige og private rum. UOIF vil fremme den 'rette' muslimske adfærd i det sociale rum. Derfor forsøger den på grundlag af forhandlinger med myndighederne at opnå så mange kulturelle og religiøse rettigheder som muligt. Retssagen skal ses som UOIFs forsøg på at opnå definitionsmagten, hvad angår religionens position i samfundet. En sidegevinst ved retssagen er desuden, at organisationen kan fremstå – i egne øjne – som den eneste rette forsvarer af den 'rigtige' islam.

UOIF sidder på vicepræsidentposten i CFCM. Boubakeur er præsident for organisationen. Man kunne derfor forledes til at tro, at Boubakeur er den stærkeste; men i realiteten er hans legitimitet ikke stor, fordi indenrigsminister Nicolas Sarkozy pressede CFCMs organisationer til at vælge Boubakeur som leder. For ikke at miste yderligere magt har Boubakeur været nødt til at tilslutte sig UOIFs sagsanlæg. Boubakeur

kunne ikke tillade, at UOIF løb med hele sagen og dermed kunne fremstå i offentligheden som den vigtigste aktør i kampen om de franske muslimske sjæle.

UOIF legitimerede retssagen med, at tegningerne er en fornærmelse mod islam. De henviste til en lovparagraf af 1881, som stadig er i kraft. I denne står der, at en person kan retsforfølges, hvis denne udtrykker "...en fornærmelse mod en gruppe pga. dens etnicitet, race eller en religion" (*Libération* 22. september 2006). *Charlie Hebdo's* forsvarer argumenterede derimod, at det er ytringsfriheden, der er truet. For UOIF er det det religiøse fællesskab, der trues. Som følger heraf trues muslimer også af samfundsmæssig ekskludering, hvad der vil medføre, at samfundets sammenhængskraft trues. Med loven i hånden plæderer UOIF for accept af multikulturalisme og multireligiøsitet. For *Charlie Hebdo* er det demokratiet, der trues og dermed nationalstatens politiske identitet. Begge parter dramatiserer truslen mod henholdsvis den samfundsmæssige identitet og nationalstatens politiske identitet. Derfor må der tages ekstraordinære midler i brug. Og det er en retssag.

I retten skal det således prøves, hvorvidt den ukrænkelige ytringsfrihed skal knæsesættes eller, hvorvidt der er rum for en afdramatisering af religiøse forskelligheder. Ligegyldigt hvilken dom der falder, vil den ene part føle sine rettigheder trådt under fode. Dommen kan således komme til at radikalisere de islamiske organisationer, hvis de ikke vinder sagen. Det samme kan blive tilfældet med fortalere for den ukrænkelige ytringsfrihed. De, der støtter *Charlie Hebdo*, er radikalt verdslige. De, der anlægger sag mod *Charlie Hebdo*, er radikale multikulturalister. De radikale verdslige mener, at der bør eksistere en radikal adskillelse mellem verdslighed og religion, fordi religion ikke må 'infcere' politikken/demokratiet. Religionen skal henvises til det private rum. De radikale multikulturalister mener derimod, at religion styrer det sociale liv, og derfor skal der gives plads for forskellighed.

Disse to positioner styrede også slørdebatten i Frankrig i 2003-2004, hvor de radikalt verdslige sejrede, idet det blev forbudt at bære slør i skolen, hvis sløret signalerede 'demonstrativt religiøst tilhørsforhold'. Men loven lagde op til fortolkning, fordi det ikke er til at vide, hvad der menes med forbud mod et demonstrativt religiøst tilhørsforhold. Konsekvensen af 'den slørede lov' blev derfor, at det i realiteten er op til den enkelte skolelærer eller til skoleledelsen at bedømme, om et slør er provokerende. Man kan derfor også forestille sig en 'sløret dom'. På den ene side vil det måske blive fastslået, at *Charlie Hebdo* ikke har krænket muslimsk religiøsitet, og der derfor ikke er grundlag for at dømme *Charlie Hebdo*. På den anden side vil det måske blive påpeget, at magasinet i fremtiden skal tage hensyn til religiøse følelser. Den muligt 'slørede dom' vil være et resultat af den indbyggede spænding mellem friheds- og tolerancebegrebet og mellem individuelle liberale rettigheder og kollektive rettigheder.

Fortolkningskampe i Frankrig, Storbritannien, Tyskland og Spanien

Under Muhammed-krisen i vinteren 2005-2006 holdt den franske regering lav profil. Det skyldtes, at 'oprøret' i byernes forstæder i november og december 2005 havde gjort myndighederne bekymrede for de unges protester mod racisme i Frankrig. Der er mellem tre og fire millioner muslimer i Frankrig, som hovedsageligt kommer fra de tidligere franske kolonier i Nordafrika. Hensyntagen til disse franske indvandrere samt Frankrigs tætte bånd til mange arabiske lande var også en vigtig faktor i regeringens forsigtige politik. Regeringen betonedede behovet for yderligere oplysning om islam og om de forskellige måder, islam praktiseres på. Desuden mente regeringen, at det var nødvendigt at diskutere, i hvor vid udstrækning blasfemiparagraffen skulle bruges. Regeringens forsigtige holdning blev kritiseret af medierne og de sekulære organisationer, der tager kraftigt afstand fra enhver form for tegn på religiøsitet i det offentlige rum.

I Storbritannien, hvor der også er store muslimske 'samfund', var diskussionen om ytringsfrihed primært koblet sammen med spørgsmålet om terrorisme og illegal immigration, som blev anset for at true tolerancen. Den påståede forbindelse mellem disse elementer gav anledning til mistro til muslimers integrationsevne. Den omfattende mistænkeliggørelse af muslimer forårsagede debatter internt blandt muslimer og i det britiske samfund i det hele taget om, hvorvidt den britiske multikulturalismemodell er en hensigtsmæssig integrationsstrategi.

I Tyskland fokuserede kristendemokraterne på religionsfrihed og religiøse menneskers ret til ikke at blive diskrimineret. Regeringen er en koalition af kristendemokrater og socialdemokrater, som begge er fortalere for interkulturel dialog og respekt for andres religion inden for rammerne af verdslighed og demokrati. De Liberale og partier til venstre var kritiske over for regeringens forsigtighed og beklagede, at karikaturerne ikke var blevet trykt i Tyskland.

Den spanske debat lignede meget den tyske. Dog tog statsminister J.L. R. Zapatero et stort udenrigspolitisk skridt, da han og den tyrkiske statsminister R.T. Erdogan indrykkede en fælles erklæring i *International Herald Tribune* den 2. februar 2006 med 'opfordring til respekt og ro'.

Grunden til, at netop disse to statsministre tog dette skridt, var, at de året forinden havde lanceret projektet *Alliance of Civilizations*¹, som fra november 2006 blev et FN-projekt. Zapatero og Erdogan henviste til, at de to lande under den kolde krig havde befundet sig på henholdsvis den østlige og den vestlige korsvej og derfor havde erfaringer med, hvordan man skulle forholde sig til andre kulturer. Ifølge de to statsministre var det nødvendigt at forstå, at der ikke findes rettigheder uden ansvar, tolerance og respekt for andres religiøse følsomhed.

De europæiske landes regeringer, partier og presse samt muslimske grupper havde således forskellige politiske dagsordener i forhold til Muhammed-krisen. Det grundede sig i landenes forskellige måder at integrere indvandrere på samt forholdet til de arabiske lande. Storbritannien havde de fleste problemer under krisen. Det skyldes, at de forskellige regeringer har været fortalere for et multikulturelt nationsbegreb, men den engelske udgave af multikulturalisme er præget af udvikling af parallelsamfund med hver deres kulturelle og politiske normer. Mistroen mod disse lukkede samfund styrkes af terroren i Storbritannien. I Frankrig derimod er der en dyb mistro mod multikulturalisme, fordi denne anses som et totalt brud med det politiske nationsbegreb, der tilsiger, at borgerne er franske, når de har tilsluttet sig en politisk kontrakt med staten. Etnicitet og religion definerer dermed ikke borgerens tilhørsforhold til et bestemt territorium. Politisk kontrakt med staten samt verdslighed, *la laïcité*, er byggestenene i fransk identitet. Der er en tendens til i Frankrig at betragte religion som et middelalderligt fænomen, der står i fundamental modsætning til oplysningens rationelle menneske, som har adskilt det timelige fra det religiøse. Derfor drejede debatten sig i Frankrig om, hvorvidt islam som religion kunne kobles sammen med den politiske kontrakt, eller om den ville sende Frankrig tilbage til før oplysningstiden. Samtidig viste en opinionsundersøgelse fra den 6. februar 2007, at 79 procent af de adspurgte ikke accepterer, at der offentligt gøres grin med en religion. Til gengæld siger 48 procent, at det er uacceptabelt at religiøse repræsentanter fører sag mod dem, der kritiserer dem. 45 procent er for sagsanlægget mod *Charlie Hebdo* (*Le Monde* 6.02.07).

I Tyskland, hvor det kristendemokratiske parti er en vigtig politisk faktor, er der forståelse for, at religion spiller en rolle i menneskets liv. Spanien er også delvist præget af katolicismen og dens indflydelse på troens betydning som etisk vejleder.

Til trods for de forskellige reaktioner i de europæiske lande tegner der sig dog et vist fælles mønster for de nævnte lande samt for Danmark. Det er de radikale europæiske verdslige både på venstre- og højrefløjen, der taler om den ukrænkelige ytringsfrihed. De troende er mere indstillet på kompromisser. Dette mønster skal suppleres med endnu et, hvis linier tegnes af multikulturalisterne, der er fortalere for grupperettigheder, hvorimod tilhængere af national enhedskultur er fortalere for individuelle rettigheder. Det er vanskeligt på nuværende tidspunkt at vide, om der er en automatisk forbindelse mellem på den ene side de radikale verdslige og tilhængere af enhedskultur og på den anden side de troende og multikulturalisterne.

Hvad siger de europæiske muslimer selv om adskillelse af politik og religion? Det har det store amerikanske opinionsforskningscenter Pew-ResearchCenter spurgt om i en interviewundersøgelse, det foretog i juni 2006 blandt muslimer i Tyskland, Frankrig, Spanien og Storbritannien.

Det overordnede indtryk er ifølge undersøgelsen, at muslimer i Europa – lige som i muslimske lande – opfatter forholdet mellem Vesten og muslimer som generelt dårligt. Men flertallet af muslimer i Europa mener samtidig, at modernitet og religion sagtens kan forbindes. I Frankrig udtalte 72 procent af de adspurgte muslimer, at der ikke er nogen konflikt mellem modernitet og religion. I Spanien og Tyskland var procenterne henholdsvis 71 og 57. I Storbritannien var den nede på 49 procent (Pew-ResearchCenter: 31). Undersøgelsen analyserer ikke, hvorfor der eksisterer disse store forskelle. Men den måde, 'andre' integreres på i den specifikke nationale identitetskonstruktion, er givetvis årsag til holdningsforskellene. En vigtig årsag til de britiske muslimers negativitet er måske, at mange lever i parallelsamfund uden kontakt med briter. Den tyske muslimske negativitet kan skyldes, at det var så sent som i 1999, at immigranternes børn fik indfødsret ved fødslen. De kunne først ansøge om indfødsret, når de blev myndige. Der var således indbygget et eksklusionsprincip lige fra fødslen, som kan have indflydelse på muslimernes negative indstilling til Tyskland.

Den store positivitet i Frankrig skyldes givetvis, at børn, der fødes af immigranter, automatisk får indfødsret ved fødslen og dermed straks ligestilles med 'gamle' franskmænd. Dermed har religion og etnicitet ingen betydning for opnåelse af indfødsret.

Liberalisme, religion og sikkerhed

Der er en voksende tendens til, at debatterne i Europa om miljø, EUs videre udvikling og immigration ikke følger et venstre-højrefløjsskema. Det gør diskussionerne om forholdet mellem ytringsfrihed og tolerance ej heller. Dette skyldes, at den indbyggede spænding mellem ytringsfrihed og tolerance er indlejret i europæisk liberal politisk filosofi, som størstedelen af de europæiske befolkninger slutter op om.

På det abstrakte plan kan de liberale værdier opsummeres som frihed, lighed, velstand, gensidighed og sikkerhed for det enkelte menneske. Den liberale opgave er at stække de autoriteter, der kan stille sig hindrende i vejen for individet. Metoden hertil er en opvurdering af privatsfæren, civilsamfundet, adskillelse af etik og politik, retsstaten, markedet, det repræsentative demokrati, individuelle rettigheder osv. Liberalismen henviser dissens til privatsfæren. Alle kontroversielle emner, fx religiøse og moralske, tages af dagsordenen for at skabe muligheden for en rationel konsensus, som hviler på universelle gyldighedsregler (Thorup 2003).

Verdslighedsbegrebet konceptualiserer politik som uafhængig af religion. Verdslighed refererer til en politisk orden, som er grundlagt uden reference til religion og derfor er a-religiøs. Den anerkender ikke religion som fornuftig erkendelse, erfaring og viden, og derfor skal den ikke have

stemme i det politiske rum; den henvises til den private sfære. Dermed opstilles der en modsætning mellem tro og viden, åbenbaring og fornuft, guddommelig og menneskelig suverænitet, offentlig og privat (Anders Berg-Sørensen 2004: 150). Disse skarpt adskilte kategorier stammer fra John Lockes liberale politiske filosofi, der dannede et vigtigt grundlag for oplysningstidens politiske filosofi og som stadigvæk udgør en vigtig del af det liberale tankegods.

Det, der er kendetegnende for liberalismen, er dens rationelle konsensus. Dermed være også sagt, at religion kan opfattes som et forstyrrende irrationelt element. Når 'noget' anses som irrationelt og forstyrrende, kan dette 'noget' også opfattes som en sikkerhedstrussel mod den rationelle orden. I den danske grundlov står der eksempelvis, at "borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden" (§ 67). Den europæiske menneskeretskonvention fra 1950 indeholder to afsnit om religionsfrihed, hvor den ene understreger religionsfriheden, og den anden begrænser den. Religionsudøvelsen skal underkastes "sådanne begrænsninger, som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den offentlige sikkerhed, for at beskytte offentlig orden, sundheden eller sædelighed eller for at beskytte andres ret og frihed".

Liberalismens politiske filosofi styres af begreberne orden og rationalitet samt adskillelse af politik og religion. Hvis ikke religionen holdes på plads, opstår der uorden. For de betingelsesløse liberale forkæmpere for ytringsfriheden repræsenterer religionen – i denne sammenhæng islam – en sikkerhedstrussel imod verdslighedsbegrebet, fordi islam efter deres opfattelse ikke adskiller politik og religion. Hvis verdsligheden trues, trues demokratiet og dermed også ytringsfriheden. Denne argumentationskæde udfordres af en anden fortolkning af den politiske liberalisme, der nok deler antagelsen om nødvendigheden af adskillelsen mellem det verdslige og det politiske, men som indsætter liberalismens normative krav om lighed, gensidighed og tolerance (se Dietrich Jungs artikel i dette nummer af *Den Ny Verden*) i forholdet til samfundsmæssige handlinger.

Problemet er, om det tolerante samfund skal accepterer de intolerante. Den amerikanske liberale filosof John Rawls konkluderer i sin bog *A Theory of Justice* (1971), at ethvert samfund bør være tolerant, derfor må den intolerante tolereres, ellers vil samfundet udvikle sig til at blive intolerant og uretfærdigt. Imidlertid modificerer han sit eget udsagn ved at understrege, at et givet samfund og dets sociale institutioner har ret til overlevelse, hvilket kan suspendere tolerancen. Vi er dermed tilbage ved artiklens udgangspunkt, som stillede problemet op om forholdet mellem tolerance og ytringsfrihed. Problemet er kommet for at blive, og det bliver sikkert større i fremtiden. Stadig flere religiøse og etniske grupper i Europa kræver anerkendelse af forskelligheder. Det samme er tilfældet

for alle mulige andre konstruerede fællesskaber – det være sig bøsser, handicappede, kolonihavehusejere osv. Liberalismens politiske filosofi, som understreger de individuelle rettigheder, bliver stadig mere udfordrede af kommunitarismens kollektive rettighedsopfattelse. Religiøsitet har konstant været til stede. Men dens udtryksformer er blevet tydeligere – hvad enten det drejer sig om de kristnes, jødernes eller muslimernes.

Religion er blevet genstand for en høj grad af politisering i alle de europæiske lande. Den fremstilles ofte som en sikkerhedstrussel mod den rationelle og liberale samfundsopfattelse. Det er ikke blot i Danmark, at især islam fremstilles som en sikkerhedstrussel mod adskillelsen af politik og religion. Overalt i Europa spørges der, hvorvidt islam er forenelig med liberale værdier.

Det liberale Europa er karakteriseret ved debat, ved politisering af diverse emner. Der er en politisk debat i gang om religionens relation til politik og dermed verdslighed. Hvis denne debat udarter til at blive et spørgsmål på liv og død om, hvorvidt de liberale værdier kan 'overleve' mødet med muslimer, bliver islam og muslimer betragtet som et sikkerhedsproblem. Det kan betyde konfrontation både internt i Europa og eksternt med arabiske lande.

*Ulla Holm er seniorforsker ved DIIS,
indsatsområdet Religion, social konflikt og Mellemøsten*

Note

¹ I november 2006 publicerede FN en rapport om *Alliance of Civilisations*. Rapportens vigtigste argument for en alliance er, at konflikter ikke skyldes civilisationsforskelle. Konflikter er politiske, ikke kulturelle. Imidlertid er alle forslagene til forbedring af den internationale situation præget af en opfattelse af civilisationer som monolitiske blokke. Det afspejles især i rapportens brug af termerne 'Vest' og 'Syd'. Vest og Syd anses som udifferentierede størrelser.

Litteratur

Berg-Sørensen, Anders. 2004. *Paradiso-diaspora. Reframing the question of religion in politics*. København: Institut for Statskundskab

Det europæiske råd. 2006. 2712. samling i Rådet 27. februar 2006 i Bruxelles. Reaktionen i den muslimske verden på offentliggørelser i europæiske og andre medier. Rådets konklusioner.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=PRES/06/46&format=HTML&aged=0&language=DA&guiLanguage=en>, 15.02.2007

The PewResearchCenter. 2006. *Conflicting views in a divided world 2006. How global publics view: Muslim-Western relations. Global Issues. U.S. Role in*

the World. Asian Rivalries. Washington, DC: PewResearchCenter. <http://pew-global.org/reports/pdf/DividedWorld2006.pdf>, 15.02.2007

Rawls, John. 1971. *A theory of justice.* Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press

Thorup, Mikkel. 2003. Retsstat og magtstat. *Semikolon* årg. 3, nr. 5: 26-39

